

Jyotirvidya Vivekah

——
ज्योतिर्विद्याविवेकः

——
Document Information

Text title : Jyotirvidya Vivekah

File name : jyotirvidyaVivekah.itx

Category : misc, sahitya, article, pradIptakumArananda

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : May 13, 2021

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

May 14, 2021

sanskritdocuments.org

జ్యోతిర్విద్యావివేకః

లేఖకః - నన్నప్రదీప్తకుమారః

సిద్ధాంత-సంహితా-హోరారూపస్కంధత్రయాత్మనే ।
నమో జ్యోతిః స్వరూపాయ నిగమాగమచక్షుషే ॥

ఇదం సంస్కృతవాఙ్మయం విశ్వవాఙ్మయసముదాయే మూర్ధన్యమితి వచనం సర్వథా
యుక్తియుక్తం సత్యఞ్చ । అస్య సర్వాంగపూర్ణం కలేవరం సర్వానపి విశ్వజనాన్
విస్మాపయతీతి వైవాత్సుక్తిః । వేదస్య షడంగేషు జ్యోతిషం హి నయనమితి స్థిరీకృతమ్
। యచ్ఛోక్తం భాస్కరాచార్యైః-

“వేదచక్షుః కిలేదం స్మృతం జ్యోతిషం ముఖ్యతా చాంగమధ్యేఽస్య తేనోఽచ్యుతే ।
సంయుతోఽపీతరైః కర్ణనాసాదిభిః చక్షుషాంగేన హీనో న కిచ్ఛోక్తరః ” ॥

ఇతి । అన్యత్ర లగధేనాపి అస్య శ్రేష్ఠత్వం ప్రమాణీకృతమ్ । యథోక్తం-

“యథా శిఖా మయూరాణాం నాగానాం మణయో యథా ।

తద్వత్వేదాంగశాస్త్రాణాం జ్యోతిషం మూర్ధ్ని సంస్థితమ్ ” ॥ (వే. జ్యో. 1 - 4)

అనేన శుభాశుభఫలకథనపురఃసరం శాస్త్రమిదం మహాత్వపూర్ణం వరీవర్తి ।
తిథివారముహూర్తాదికం జ్ఞాతుం యజ్ఞియకార్యే ఉపయుక్తసమయనిర్ధారణే చ అస్య
ప్రయోజనం ముఖ్యమేవ ప్రతిభాతి । నిఖిలేఽస్మిన్ గగనమణ్డలే యాని తేజోమయాని
గ్రహ-నక్షత్రవిమ్బాని గతిమయాని దృశ్యవై తాని సమష్టిరూపేణ జ్యోతిః శబ్దేనోఽచ్యుతే ।
తేషు సదైకరూపగతీని నక్షత్రాణి । దైనికభిన్నగతియుక్తాని తు గ్రహసంజ్ఞకాని జ్యోతిఃషి
భవన్తి । అన్యార్థేన సూర్యాదీనాం గతిరేవాత్ర జ్యోతిః । జ్యోతిన్ శబ్దాన్మత్స్వర్ణీయే

అచి ప్రత్యయే కృతే జ్యోతిషశబ్దో నిష్పన్నో జాతః । తదధికృత్య కృతో గ్రన్థో జౌతిషః
సూర్యసిద్ధాంతాదిః । తదధీతే తద్వేద వా జ్యోతిషికః । కేచిజ్యోతిర్విద్యారూపేఽర్థే
జ్యోతిషమితి శబ్దం రూఢమితి వదన్తి । ఆకాశీయజ్యోతిషు దృశ్యాదృశ్యమానేషు కేచన
అమృతమయకిరణాః, కేచిద్విషమయకిరణాః, అపరే కేచిదుభయమిశ్రకిరణాః, కేచిచ్చ
ఉభయధర్మహీనకిరణాః స్మృతాః । ఏవంవిధనక్షత్రగ్రహతారకాదిజ్యోతిఃపుష్కానాం స్థితి-
గతి-ప్రభావాదివర్ణనాత్మకం ఖలు జ్యోతిషశాస్త్రం వేదాంగత్వేన స్థిరీకృతం భారతీయైః

విద్యభిః । మానవః సర్వదా సుఖమభిలషతి । తదీయం సమస్తకార్యం సఫలం
భవతు శుభే సమయే భవతు ఇత్యభిలాషం తస్య మనసి యదా జాతం తదా తేన
జ్యోతిఃశాస్త్రమన్వేషికృతమ్ । కేనోపాయేన అనిష్టకారిణ్యో దారుణా ఘటికాః తం న
నిపాతయేయః తం ప్రతి ఆశంకాం న సజ్ఞానయేయః ఇతి విషయే కృత్స్నతయా
జ్ఞానమధిగన్తుం తస్య సర్వదా ఇచ్ఛా బలవతీ జాతా, యేన గ్రహాదిజనితభాదౌఽగమనాత్
ప్రాగేవ తత్ప్రతిబంధకరూపకం జ్ఞానం లబ్ధం తేన సర్వదా సంచేష్ట్య మానవజీవనే
జ్యోతిషస్య ఆవశ్యకతా స్థిరీకృతా నిశ్చితా । కస్మిన్ సమయే కా ఘటనా ఘటేత్, కదా
విపదః సమ్భావనాస్తి కదా భాగ్యోదయో భవేత్, కదా రోగాదికం నశ్యన్తి ఇత్యాదికం
నిఖిలజ్ఞానాసాయాః అన్యః కేవలం జ్యోతిషశాస్త్రం హి కరోతి । ఏతస్మాత్కారణాత్
వేదవక్షుఃరూపమిదం శాస్త్రం సర్వేషాం మానవజాతీనాం కృతే నితాన్తం ప్రియమస్తి ।

వైదికసంహితేభ్యః జ్యోతిఃసూత్రం గృహీత్వా లగధనామా కశ్చిత్మునిః ప్రాక్ అస్య
శాస్త్రస్యోద్భావనం చకార । తత్ప్రణితో వేదాంగజ్యోతిషాఖ్యో గ్రన్థః జ్యోతిర్విద్యాయాః
ప్రథమత్వేన స్థిరీకృతః । చతుర్ణామపి వేదానాం పృథక్ పృథగ్ జ్యోతిషశాస్త్రమాసీత్
। సంప్రతి సామవేదస్య జ్యోతిషం నోపలభ్యతే । ఋగ్వేదస్య జ్యోతిషమ్
ఆర్చ్యజ్యోతిషమ్, షట్రింశత్పద్యాత్మకమ్ । యజుర్వేదస్య యాజుషజ్యోతిషమ్,
ఊనచత్వారింశత్పద్యాత్మకమ్ । ఆధర్వవేదస్య ఆధర్వణజ్యోతిషమ్, ద్విషష్ఠ్యుత్తరశతపద్యాత్మకమ్
। ఏతేషాం త్రయాణాం జ్యోతిషాణాం కర్తాస్తి లగధాచార్యో నిఃసన్దేహాః । కోఽయం లగధః
? ఇతి విషయం వక్తుం సంప్రతి న కోఽపి సక్షమః । యద్భవతు యజ్ఞవిధానాయ ఇదం
శాస్త్రారమ్భ ఇతి భాస్కరాచార్యేణ స్వీకృతమ్ । యచోఽక్షం సిద్ధాంతశిరోమణ్యాం-

“వేదాస్తావత్ యజ్ఞకర్మప్రవృత్తా యజ్ఞాః ప్రోక్తాస్తే తు కాలాశ్రయేణ । శాస్త్రాదస్మాత్
కాలబోధో యతః స్యాత్ వేదాంగత్వం జ్యోతిషస్యోక్తమస్మాత్ ” ॥ ఇతి జ్యోతిషశాస్త్ర
ప్రవర్తకాః సూర్యాదయోఽష్టాదశ ఋషయః స్మర్యన్తే । యదుక్తం కాశ్యపసంహితాయాం
నామాని-

“సూర్యః పితామహో వ్యాసో వసిష్ఠోఽత్రిః పరాశరః ।

కశ్యపో నారదో గర్గో మరీచిర్మనురంగిరాః ॥

రోమశః పౌలిశశ్చైవ చ్యవనో యవనో భృగుః ।

శౌనకోఽష్టాదశాశ్చైతే జ్యోతిఃశాస్త్రప్రవర్తకాః ” ॥

ఇతి । శాస్త్రమిదమతిపూతనమస్తి । అస్య శాస్త్రస్య మూలబీజాని వేదేషు దృష్టాని భవన్తి ।
తత్ర-“ఏకా చ మే తిస్తశ్చ మే పఞ్చా చ మే సప్త చ మే” “ప్రాతః జహోతి, సాయం జహోతి”
(తైంఆం-౨/౧/౨) “ఏకాష్టకాయాం వీక్షేరన్ ఫాల్గునీపూర్ణమాసే దీక్షేరన్” (తాంబ్రాం-

X/F/02) ఇత్యాదిషు మస్త్రేషు గణితాదిసిద్ధాంతానాం వర్ణనం మిలతి ।

వేదాంభూతస్య జ్యోతిర్విజ్ఞానస్య సాహిత్యం తు అతీవ విశాలమ్ । వేదాంగజ్యోతిషస్య పశ్చాత్ యే ఆచార్యాః ఆస్మిన్ శాస్త్రే కృతభురిపరిశ్రమాః కృతాస్తేషు వరాహమిహిరః, ఆర్యభట్టః, బ్రహ్మగుప్తః, లల్లచార్యః, ఉత్పలాచార్యః, శ్రీపతిః, భోజదేవః, భాస్కరాచార్యః, కేశవః, గణేశదైవజ్ఞః, జ్ఞానరాజః, కమలాకరాదయశ్చ ఉదీయమానా భవన్తి । ఇమే ఆచార్యాః జ్యోతిశ్శాస్త్రసమ్బన్ధియాన్ ఉత్తమోత్తమాన్ గ్రన్థాన్ విరచితవన్తః । ఆర్షేషు అష్టాదశాచార్యాః సిద్ధాంతగ్రన్థాః కృతవన్తః । ఏతదతిరిక్తాః గౌరీజాతకాది దైవగ్రన్థాః, పరాశర-జ్ఞైమసికృతాః ఆర్షగ్రన్థాః, వరాహమిహిరాదికృతాః పౌరుషగ్రన్థాః దృష్టిపథే విలసన్తితమామ్ ।

శాస్త్రమిదం సంహితాగణితజాతకాఖ్యేషు త్రిషు భాగేషు ఆత్మానం ప్రకటీచకార । యజ్ఞాదీనాం ప్రాకృతవిధానం సముచితకాలే కరణీయమితి నిర్దిశ్య శాస్త్రోద్భావనం సర్వాదౌ వేదేషు నిహితమ్ । యజ్ఞవిధానస్య ఉపయుక్తం కాలం నిర్దిశతి జ్యోతిషమ్ । ఏతస్మాదస్య కాలవిధాయకమితి నామాన్తరం శ్రూతమ్ । యదుక్తమస్య మహిమ్ని-

“వేదస్య నిర్మలం చక్షుః జ్యోతిశ్శాస్త్రమకల్మషమ్ ।

వినైతదఖిలం శ్రౌతం స్మార్తం కర్మ న సిద్ధ్యతి” ॥

ఇతి । జ్యోతిషశాస్త్రస్య విషయాస్త్రయః । తన్త్రం సంహితా హోరా చేతి । సిద్ధాంతో నామ తన్త్రమ్ । ఇదం గణితశాస్త్రం బీజగణితం పాటీగణితభేదేన ద్వివిధం గ్రహగతిసమ్బన్ధితమ్ । హోరా తు జాతక-తాజికభేదేన ద్వివిధా । ఇయమేవ ఫలితజ్యోతిషనామ్నా పరిచితా । సంహితాగ్రన్థః కాలచక్రం వివృణోతి, ముహూర్తాదివిషయాన్ ఉత్థాపయతి । తత్ర సిద్ధాంతగ్రన్థేషు ఆర్షత్వేన సూర్యసిద్ధాంతః ప్రసిద్ధః । పశ్చాత్ ఆర్యభట్టస్య ఆర్యభటీయమ్, లల్లస్య శిష్యధీవృద్ధితన్త్రమ్, వరాహమిహిరస్య పశ్చాసిద్ధాన్తికా, బ్రహ్మగుప్తస్య బ్రాహ్మస్ఫుటిసిద్ధాంతః, శ్రీపతేః సిద్ధాంతశేఖరః, భాస్కరస్య సిద్ధాంతశిరోమణిః, గణేశస్య గ్రహలాఘవమ్, కమలాకరస్య సిద్ధాంతత్వవివేకః, శతానందస్య భాస్వతిః, సామన్తవన్ద్యశేఖరస్య సిద్ధాంతదర్పణః ప్రముఖాః సైద్ధాన్తికా గ్రన్థాః । హోరాగ్రన్థేషు బృహత్పరాశరహోరా ఆర్షత్వేన సువిదితా । వరాహస్య బృహజ్ఞాతకమ్, వైద్యనాథస్య జాతకపారిజాతః, నీలకంఠస్య తాజికనీలకంఠీ, జీవనాథస్య భావకుతూహలమ్, గణేశస్య జాతకాలంకారః ప్రధానాః గ్రన్థాః సన్తి । సంహితాతు భృగుసంహితా, కశ్యపసంహితా, గర్గసంహితా, నారదసంహితా చ ఆర్షాః । వరాహస్య బృహత్సంహితా, కల్యాణవర్మణః సారావలీ, నారాయణస్య ముహూర్తమార్తణ్డః, రామస్య ముహూర్తచిన్తామణిః ఏవం నరపతేః నరపతిజయచర్యా స్వరోదయాది గ్రన్థాశ్చ మాన్యాః పరిగణితాః । ఏతదతిరిక్తాః

కేరలమతప్రతిపాదకాః కేవల రమలచింతామణిః రమలామృతప్రభృతయో గ్రన్థాః,
ప్రశ్నజ్ఞానసమృలితాః తాజికనీలకంఠీ, తాజికభూషణపద్ధతిః, తాజికతన్తసారప్రభృతయశ్చ
దృష్టిపథే విచరన్తి । శకునశాస్త్రం సంహితాస్కన్ధభూతమ్ । అపి చ హస్తరేఖాదిసమృలితం
సాముద్రికశాస్త్రం స్వరశాస్త్రం, శిల్పకలాసంయుక్తం వాస్తుశాస్త్రమపి జ్యోతిర్విజ్ఞానేషు
ఉపనిషద్ధా అన్తర్భూతాః దృశ్యన్తే । నిష్కర్షమేతత్ ఇదం విజ్ఞానం ప్రథమం బ్రహ్మణా
యజ్ఞప్రవర్తనాయ సృష్టమ్ । శిష్యపరంపరానుసారేణ బుధైర్గ్రహీతమ్ । తదేవార్యభట్టేన
ప్రకాశితం వరాహమిహిరేణ చ వివేచితమితి శాస్త్రం సంప్రతి మానవజాతీనామశేషకల్యాణం
సాధయతి, సాధయిష్యతి చ । ఇత్యలం పల్లవితేన ।

— లేఖకః - నన్దప్రదీప్తకుమారః

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Jyotirvidya Vivekah

pdf was typeset on May 14, 2021

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

